

Міністерство освіти і науки України
Харківська національна академія міського господарства

Методичні вказівки

до практичних занять і самостійної роботи студентів
денної і заочної форм навчання з курсу

“Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка”

спеціальностей 7.050106 - „Облік і аудит”,

7.050107 - „Економіка підприємства”

Харків
ХНАМГ - 2006

Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи студентів денної і заочної форм навчання з курсу “Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка” спеціальностей 7.050106 „Облік і аудит”, 7.050107 „Економіка підприємства”. Укл. доц.. Димченко О.В. – Харків: ХНАМГ, 2006. – 36 с.

Укладач: О.В. Димченко

Рецензент: к.е.н., доц.. В.М.Тюріна

Рекомендовано кафедрою МіРЕ,
протокол № 12 від 23.06.2006 р.

Вступні положення

Десятиліття, що ознаменувало початок 21 століття відзначається глибокими змінами в змісті й формах світового, локального і регіонального розвитку. Усі ці явища більшістю провідних дослідників світу розглядаються як принципово новий етап розвитку, формування економіки нового типу, розробки концепції "нового капіталізму", "інноваційної економіки", "управлінської, інформаційної революції", але найбільш широко всі ці процеси аналізуються в термінології переходу від "індустріального" до "постіндустріального" та "інформаційного" суспільства.

Поняття регіону в останні роки стало одним з найбільш широко вживаних у контексті понять "регіональні події", "регіональні процеси", "регіональні проблеми", тобто "регіональна термінологія".

Формуванням регіональної економіки, як галузі навчання, можна вважати грудень 1954 р. У цей час була заснована Асоціація регіональних наук. Причиною її створення стало розуміння того факту, що місцеві особливості істотно впливають як на розвиток конкретної території, так і країни в цілому.

Необхідно також приділяти увагу ефективному розміщенню продуктивних сил, їх оптимальній територіальній організації, що є важливою передумовою зміцнення української економіки та її подальшого розвитку.

Роль навчальної дисципліни у підготовки фахівця

1.1. Загальний обсяг навчальної роботи студента

за навчальним планом 90/2,5 годин/кредитів ECTS

1.2. Мета вивчення: предмет «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» повинен надати студентам усіх фахових спрямувань ґрунтовні знання з основних розділів регіональної економіки, зокрема з планування, організації та забезпечення ефективності господарювання на рівні регіону як ланки суспільного виробництва, а також необхідні практичні навички щодо управління ринковою економікою на сучасному етапі розвитку.

1.3. Предмет дисципліни: господарський комплекс України, його галузева і територіальна структура.

Регіональна економіка як певна галузь науки і навчальний курс базується на пізнанні й свідомому використанні економічних законів і закономірностей функціонування і розвитку суспільного виробництва. Саме виявлення конкретних форм прояву цих законів і закономірностей в господарській діяльності регіону можна вважати загальним предметом курсу. Цей предмет пізнання за змістом складають : теорія і практика господарювання, формування і використання виробничого потенціалу регіону ; взаємодія усіх видів ресурсів, організація і ефективність господарської та інших видів діяльності регіону.

1.4. Змістовні модулі: Теорії і концепції розміщення продуктивних сил і регіональної економіки. Закономірності, принципи й фактори розміщення продуктивних сил та формування економіки регіонів. Економічне районування і територіальна організація продуктивних сил. Наукові методи аналізу розміщення продуктивних сил і рівнів економічного розвитку регіонів. Природно-ресурсний потенціал і його економічна оцінка. Населення і трудові ресурси. Господарський комплекс України, особливості структури і трансформація в ринкових умовах. Міжгалузеві комплекси та їх роль у розвитку економіки України. Сутність регіональної економіки та її територіальні особливості. Економіка регіонів України й особливості регіонального розвитку. Регіональна економічна політика України та управління регіональним розвитком. Місцеві фінанси як система. Міська територія як база функціонування місцевого самоврядування

1.5. Місце дисципліни у структурно-логічній схемі навчального плану

Дисципліни, що повинні передувати вивченню даної дисципліни:

- мікроекономіка,
- макроекономіка,
- історія економічних вчень,

- економічна історія.

На дану дисципліну спирається вивчення наступних дисциплін:

- фінанси,
- планування діяльності підприємства,
- маркетинг,
- менеджмент,
- державне регулювання економіки.

1.6. У результаті вивчення дисципліни студент повинен

Знати :

- * зміст економічних категорій;
- * взаємозв'язок понять та показників;
- * господарський механізм функціонування на рівні місцевого

самоврядування;

- * механізм розміщення продуктивних сил ;
- * методи кількісної і якісної оцінки економічних явищ ;
- * шляхи підвищення ефективності використання потенціалу території

Вміти:

- кількісно оцінювати явища й визначати тенденції зміни показників;
- * економічно обґрунтовувати технічні та організаційні рішення;
- * розрахувати величину потенціалу території;
- * вибрати ефективні виробничі, технологічні та проектні рішення,

що забезпечували б інтенсифікацію й підвищення ефективності розміщення продуктивних сил ;

* виконувати економічний аналіз виробничо-господарської діяльності на рівні регіонів, виявляти резерви підвищення ефективності та використання трудових, матеріально-технічних та фінансових ресурсів.

2. ЗМІСТ

2.1. Зміст дисципліни

Тема 1. Предмет, метод і завдання дисципліни

Поняття продуктивних сил і регіональної економіки як напрямку сучасного економічного розвитку. Місія і різноманітні цілі регіональної економіки. Головні напрямки розміщення продуктивних сил і регіональної економіки.

Методи і завдання розміщення продуктивних сил України та розвитку регіональної економіки. Сутність, функції та типи сучасного етапу регіонального розвитку.

Тема 2. Теорії та концепції розміщення продуктивних сил і регіональної економіки

Теоретико-методологічні основи розміщення та територіальної організації продуктивних сил. Територіальна організація суспільства та його продуктивних сил. Концепція розміщення і концепція територіальної організації. Поступове ускладнення розміщення виробництва та його трансформація в територіальну організацію. Стадії розміщення продуктивних сил країни.

Теорії регіонального зростання і теорії регіонального розміщення. Статичні й динамічні теорії розміщення. Теорії державного регулювання економічного розвитку регіонів або теорії регіональної політики.

Тема 3. Закономірності, принципи й фактори розміщення продуктивних сил та формування економіки регіонів

Еволюція розміщення продуктивних сил та формування економіки регіонів. Закономірності розміщення продуктивних сил. Принципи розміщення продуктивних сил. Фактори розміщення продуктивних сил.

Тема 4. Економічне районування і територіальна організація продуктивних сил

Поняття і характеристика економічних районів. Сутність процесу економічного районування. Взаємозв'язок територіальної організації продуктивних сил і суспільства з процесом економічного районування.

Територіально-промисловий комплекс як основа економічного районування. Використання кластерного аналізу, як різновиду кількісного методу побудови класифікації. Дев'ять основних районів України як приклад використання загальногеографічного районування.

Тема 5. Наукові методи аналізу розміщення продуктивних сил і рівнів економічного розвитку регіонів

Розміщення продуктивних сил як об'єкт територіального планування. Спектр методів, що використовуються у наукових дослідженнях. Просторово - часовий аналіз розміщення та територіальної організації продуктивних сил. Сукупність кількісних методів та прийомів математичної статистики, математичного моделювання, порівняльно-описувального, картографічного, системно-структурного методів існуючого дослідницького апарату.

Балансовий метод, техніко-економічний метод, економіко-статистичні методи.

Тема 6. Природно-ресурсний потенціал і його економічна оцінка

Природні умови й ресурси – важливі компоненти будь якої територіальної соціально-економічної системи. Природно-ресурсний потенціал як один з підходів до оцінки природних умов та ресурсів території. Сутність поняття "природно-ресурсний потенціал". Складові природно-ресурсного потенціалу. Природно-ресурсний потенціал України. Виробничий і науково-технічний потенціал.

Тема 7. Населення і трудові ресурси

Поняття "трудова ресурсів". Динаміка і розміщення населення. Рухливість населення. Вікова структура населення. Міграція населення. Прогноз світового демографічного стану і стану України.

Тема 8. Господарський комплекс України, особливості структури і трансформація в ринкових умовах

Поняття господарського комплексу України. Структура господарського комплексу України та його трансформація в ринкових умовах.

Тема 9. Міжгалузеві комплекси та їх роль у розвитку економіки України

Поняття "міжгалузевих комплексів". Нова роль міжгалузевих комплексів у розвитку економіки України.

Тема 10. Сутність регіональної економіки та її територіальні особливості.

Виникнення поняття "регіональної економіки" у світі. Причини виникнення регіональної економіки як науки.

Економіка перехідного періоду. Суть і значення регіональної економіки. Регіональна економіка як система.

Тема 11. Економіка регіонів України й особливості регіонального розвитку

Регіональний аналіз соціально-економічного розвитку України. Історико-географічний підхід до адміністративно-територіального устрою та економічного районування.

Тема 12. Регіональна економічна політика України і управління регіональним розвитком

Основні принципи регіональної політики України. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні". Концепція регіональної політики України в контексті світового розвитку.

Тема 13. Місцеві фінанси як система

Сутність і структура місцевих фінансів. Функції місцевих фінансів. Місцеві бюджети як фінансова база органів місцевого самоврядування. Аспекти удосконалення бюджетного планування діяльності органів місцевого самоврядування на основі аналізу світового досвіду.

Тема 14. Міська територія як база функціонування місцевого самоврядування

Функції органів місцевого самоврядування. Кадастр земельних ресурсів. Економічний механізм урегулювання земельних відносин. Методи оцінки міських територій

Тема 15. Зовнішні економічні зв'язки і управління інвестиційним процесом на регіональному рівні

Поняття зовнішньоекономічної діяльності на рівні регіонів. Чинники, що визначають обсяги інвестицій. Інвестиційна принадність регіонів

2.2. Тематичний план

(розподіл часу за темами, формами і видами навчальної роботи)

Зміст навчальної дисципліни (теми, підтеми)	Обсяг у годинах							
	Денне навчання				Заочне навчання			
	Л	П	Лз	СРС	Л	П	Лз	СРС
Тема 1. Предмет, метод і завдання дисципліни	1			4	1			6
Тема 2. Теорії та концепції розміщення продуктивних сил і регіональної економіки	1			4				6
Тема 3. Закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил і формування економіки регіонів	2	2		4	1	1		6
Тема 4. Економічне районування і територіальна організація продуктивних сил	1	1		4		1		6
Тема 5. Наукові методи аналізу розміщення продуктивних сил і рівнів економічного розвитку регіонів	1	2		4		1		6
Тема 6. Природно-ресурсний потенціал і його економічна оцінка	1	2		4	1	1		6
Тема 7. Населення і трудові ресурси	1			4				6
Тема 8. Господарський комплекс України, особливості структури і трансформація в ринкових умовах	1			4				6
Тема 9. Міжгалузеві комплекси та їх роль у розвитку економіки України	1			4				6

Тема 10. Сутність регіональної економіки та її територіальні особливості	2	2		4	1		6
Тема 11. Економіка регіонів України й особливості регіонального розвитку	1	2		4	1		4
Тема 12. Регіональна економічна політика України і управління регіональним розвитком	1			2	1		4
Тема 13. Місцеві фінанси як система	1	2		4			4
Тема 14. Міська територія як база функціонування місцевого самоврядування	1	2		4			4
Тема 15. Зовнішні економічні зв'язки і управління інвестиційним процесом на регіональному рівні	1	2		2			4
Всього	17	17		56	6	4	80

2.3. Самостійна навчальна робота студента

Найменування тем і питань, що виносяться для самостійної роботи	Кількість годин(денна/заочна)	Форма звіту
Тема 1. Предмет, метод і завдання дисципліни 1.1.Поняття продуктивних сил і регіональної економіки як напрямку сучасного економічного розвитку 1.2.Місія і різноманітні цілі регіональної економіки 1.3. Головні напрямки розміщення продуктивних сил і регіональної економіки 1.4. Методи і завдання розміщення продуктивних сил України та розвитку регіональної економіки	4/6	Реферат

<p>Тема 2. Теорії та концепції розміщення продуктивних сил і регіональної економіки</p> <p>2.1. Теоретико-методологічні основи розміщення та територіальної організації продуктивних сил</p> <p>2.2. Концепція розміщення та концепція територіальної організації</p> <p>2.3. Поступове ускладнення розміщення виробництва та його трансформація в територіальну організацію</p> <p>2.4. Теорії регіонального зростання та теорії регіонального розміщення. Статичні й динамічні теорії розміщення</p>	4/6	Конспект
<p>Тема 3. Закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил та формування економіки регіонів</p> <p>3.1. Закономірності розміщення продуктивних сил</p> <p>3.2. Принципи розміщення продуктивних сил</p> <p>3.3. Фактори розміщення продуктивних сил</p>	4/6	Конспект
<p>Тема 4. Економічне районування і територіальна організація продуктивних сил</p> <p>4.1. Поняття та характеристика економічних районів.</p> <p>4.2. Використання кластерного аналізу</p> <p>4.3. Основні райони України як приклад використання загальногеографічного районування</p>	4/6	Конспект
<p>Тема 5. Наукові методи аналізу розміщення продуктивних сил і рівнів економічного розвитку регіонів</p> <p>5.1. Просторово - часовий аналіз розміщення та територіальної організації продуктивних сил</p> <p>5.2. Сукупність кількісних методів і прийомів математичної статистики, математичного моделювання, порівняльно-описувального, картографічного, системно-структурного методів існуючого дослідницького апарату</p> <p>5.3. Балансовий метод, техніко-економічний метод, економіко-статистичні методи</p>	4/6	Конспект

<p>Тема 6. Природно-ресурсний потенціал і його економічна оцінка</p> <p>6.1. Природно-ресурсний потенціал як один з підходів до оцінки природних умов і ресурсів території</p> <p>6.2. Складові природно-ресурсного потенціалу</p> <p>6.3. Природно-ресурсний потенціал України</p>	4/6	Конспект
<p>Тема 7. Населення і трудові ресурси</p> <p>7.1.Поняття "трудоxих ресурсів"</p> <p>7.2. Динаміка і розміщення населення</p> <p>7.3. Міграція населення</p> <p>7.4.Прогноз світового демографічного стану та стану України</p>	4/6	Конспект
<p>Тема 8. Господарський комплекс України, особливості структури і трансформація в ринкових умовах</p> <p>8.1.Поняття "Господарський комплекс України".</p> <p>8.2.Структура господарського комплексу України та його трансформація в ринкових умовах</p>	4/6	Конспект
<p>Тема 9. Міжгалузеві комплекси та їх роль у розвитку економіки України</p> <p>9.1.Поняття "міжгалузевих комплексів"</p> <p>9.2.Нова роль міжгалузевих комплексів у розвитку економіки України</p>	4/6	Конспект
<p>Тема 10. Сутність регіональної економіки та її територіальні особливості</p> <p>10.1. Виникнення поняття "регіональної економіки" у світі</p> <p>10.2. Причини виникнення регіональної економіки як науки</p> <p>10.3. Економіка перехідного періоду</p> <p>10.4. Регіональна економіка як система</p>	4/6	Конспект
<p>Тема 11. Економіка регіонів України й особливості регіонального розвитку</p> <p>11.1. Регіональний аналіз соціально-економічного розвитку України</p> <p>11.2.Історико-географічний підхід до адміністративно-територіального устрою та економічного районування</p>	4/4	Конспект

<p>Тема 12. Регіональна економічна політика України і управління регіональним розвитком</p> <p>12.1. Основні принципи регіональної політики України</p> <p>12.2. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні"</p> <p>12.3. Концепція регіональної політики України в контексті світового розвитку</p>	2/4	Конспект
<p>Тема 13. Місцеві фінанси як система</p> <p>13.1. Сутність і структура місцевих фінансів.</p> <p>13.2. Місцеві бюджети як фінансова база органів місцевого самоврядування.</p> <p>13.3. Аспекти удосконалення бюджетного планування діяльності органів місцевого самоврядування на основі аналізу світового досвіду</p>	4/4	Конспект
<p>Тема 14. Міська територія як база функціонування місцевого самоврядування</p> <p>14.1. Функції органів місцевого самоврядування</p> <p>14.2. Економічний механізм урегулювання земельних відносин.</p> <p>14.3. Методи оцінки міських територій</p>	4/4	Конспект
<p>Тема 15. Зовнішні економічні зв'язки і управління інвестиційним процесом на регіональному рівні</p> <p>15.1. Поняття зовнішньоекономічної діяльності на рівні регіонів</p> <p>15.2. Чинники, що визначають обсяги інвестицій</p> <p>15.3. Інвестиційна принадність регіонів</p>	2/4	Конспект
Всього	56/80	

Практичні заняття

з курсу “Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка”

Вправи до теми № 3

Проводиться тендер з чотирьох варіантів розміщення виробництва. Треба визначити варіант з найменшими приведеними витратами:

	Величина капіталовкладень, тис.умовн.од.	Поточні витрати, тис.умовн.од.
Пункт А	1000	200
Пункт А	1200	160
Пункт А	1400	125
Пункт А	1600	100

Нормативний показник ефективності капіталовкладень для даного виду виробництва складає: $E_n=0,15$.

Якщо транспортні витрати складають: Для А і В - 50 тис.умовн.од., С- 70 тис.умовн.од., D - 80 тис.умовн.од.

Величина приведених витрат визначається за формулою

$$Z_i = C_i + E_n * K_i,$$

де Z_i - приведені витрати і-го виробництва;

C_i - поточні витрати (собівартість продукції) і-го виробництва;

E_n - нормативний показник ефективності капіталовкладень;

K_i - капіталовкладення у виробництво.

Таким чином, формула ефективності виробництва має наступний вигляд:

$$E = E_f / C_i + E_n * K_i$$

$$\text{При } C_i + E_n * K_i > \text{мін,}$$

Вона лежить в основі просторового (територіального) аналізу. Для її вирішення шляхом вибору найбільш вигідних (раціональних) варіантів розміщення об'єктів застосовують методи математичного моделювання.

Вправи до теми № 4

Кластерний аналіз

Як метод побудови класифікації використовується кількісний метод класифікацій, що є одним з варіантів кластерного аналізу (включає чотири операції, які циклічно повторюються на більше високих рівнях ієрархії аж до повного використання групи об'єктів).

Нехай є 7 регіонів, опис яких позначений $R_1, R_2, R_3 \dots i$ включає 9 систематичних ознак $P_1, P_2, P_3 \dots$ Для побудови їхньої класифікації формується матриця "об'єкт-ознака", в нашому випадку - "регіон-ознака", де стовпчики відображають описи окремих об'єктів, а рядки - властиві всім їм ознаки; наявність ознаки позначена точкою в квадраті, а її відсутність - порожнім квадратом (рис. 1. додаток 1). Ознаки рекомендуються в подвійному коді, що відбиває наявність чи відсутність ознаки або їхні альтернативні стани. Оскільки використані тільки систематичні (таксономічні) ознаки, кожний рядок матриці містить відомості як про наявність, так і про відсутність ознаки, а всі 7 регіонів у сукупності не мають жодної загальної ознаки з 9 запропонованих.

Друга операція - упорядкування матриці "регіон-регіон", де подані зведення про парну подібність об'єктів (рис. 2, додаток 1). Використовується міра подібності, що враховує збіг ознак як за наявністю, так і за відсутністю:

$$(a+b) / (a+b+c+d),$$

де, a - кількість ознак, наявних в обох об'єктів, b - відсутні в них, c - наявні тільки в одного об'єкта, d - тільки в іншого. Сума - загальна кількість ознак.

Третя операція - формується первинний кластер, для чого використовується функція подібності

$$S = n \times p,$$

де n - кількість об'єктів у групі (кластері);

p - кількість загальних ознак в об'єктів.

Класифікація здійснюється "знизу-нагору", тобто шляхом сходження від нижчих таксонів до вищих. Для угруповання об'єктів у матриці парної подібності вибирають пару найбільш подібних серед них. Функція подібності для пари об'єктів дорівнює подвоєному значенню міри подібності. Потім до цієї пари підбирається третій об'єкт, найбільш подібний до них, і розраховується значення функції подібності для трьох об'єктів. Якщо збільшення функції не відбувається, тоді група, що формується із двох об'єктів (перший кластер), є завершеною.

У нашому прикладі найбільш подібними є 3 пари регіонів R1+R2, R2+R3, R3+R4, для кожної з них $S = 2 \times 8 = 16$. У такому випадку об'єднуються відразу чотири регіони і розраховується функція подібності для всієї групи:

$$R1 - R4: S = 4 \times 6 = 24.$$

Приєднання до неї найбільш подібного регіону R6 знижує значення функції ($S = 5 \times 2 = 10$). Отже, сформовано первинний кластер першого порядку.

З регіонів, що залишилися, найбільш подібними є R5, R6: $S = 2 \times 7 = 14$.

Приєднавши до них R7, одержимо $S = 3 \times 5 = 15$. Усі регіони вичерпані, таким чином сформовано інший первинний кластер першого порядку.

Четверта операція заснована на розбивці сформованих первинних кластерів. Перевірці на розбивку піддаються кластери, що включають понад два об'єкти. У нашому випадку розбивці піддаються обидва кластери. Побудуємо матриці "регіон-регіон" і "регіон-ознака" для кластера R1 - R4 (рис. 3,4 додаток 1).

З них очевидно, що регіон R2 однаковою мірою подібний і з R1, R3, R4, тому для розбивки цього угруповання немає підстав. Відобразимо, що утворився 1 кластер $C1^1$ (R1 - R4).

Матриці, що складаються для кластера R5-R7 (рис. 5,6 додаток 1) показують, що найбільш подібними є R5, R6, в яких дві загальних ознаки, тоді

як R7 має з кожним із них по одній загальній ознаці. Отже, маємо ще 2 елементарних кластери 1 порядку: $C1^2 = R5 \times R6$; $C1^3 = R7$.

Далі будують матрицю "кластер-признак" (рис.7., додаток 1) для виділених елементів кластерів 1 порядку. Потім розраховують матриця "кластер-кластер" (рис.8., додаток1), із якого випливає, що найбільше подібні між собою кластери $C1^2$, $C1^3$ ($S = 2 \times 4 = 8$). Приєднання кластера $C1^1$ не можливе, тому що він не має з ними жодної загальної ознаки. Отримані два первинних кластери другого порядку не можуть бути піддані перевірці на розбивку, тому вони є елементарними кластерами другого порядку: $C2^4 = C1^1$; $C2^5 = C1^2 \cup C1^3$.

Таким чином, на цьому прикладі показана дворівнева схема класифікації вихідних 7 регіонів, що відбито на дендрограмі (рис.9, додаток 1).

Вправи до теми № 5

Визначення показників рівня спеціалізації регіону

Коефіцієнт локалізації (Кл) визначають за формулою

$$\text{Кл} = (\text{Ор}/\text{Пр}) / (\text{Ос}/\text{Пс}),$$

де Ор - показники галузі регіону (згідно з обсягом валової товарної продукції, чисельності робітників, вартості основних фондів);

Ос - аналогічний показник для галузі по країні в цілому;

Пр - загальний показник промисловості регіону (згідно з обсягом валової товарної продукції, чисельності робітників, вартості основних фондів);

Пс - аналогічний показник для промисловості країни в цілому.

При цьому ліва частина формули характеризує частку конкретної галузі в промисловому виробництві території, права - частку цієї ж галузі в промисловості країни в цілому. Коефіцієнт локалізації дорівнює одиниці в тому випадку, коли частка галузі у промисловості території і країни однакова. Це є ознакою рівномірного розвитку (територіальної концентрації) галузі в регіоні.

Розглянемо це на прикладі. Питома вага харчової промисловості в Одеській області складає від загального обсягу промислового виробництва: згідно з обсягом валової продукції - 38 %; за кількістю робітників - 16,6 %, відповідно до вартості основних фондів - 12,1 %. Аналогічно питома вага харчової промисловості України становить відповідно 18,1, 9,6 і 7,2 %. Знайдемо значення коефіцієнтів локалізації харчової промисловості в Одеській області:

$$Кл (ВП) = 38/18,1 = 2,1;$$

$$Кл (ЧР) = 16,6/9,6 = 1,73;$$

$$Кл (ОФ) = 12,1/7,2 = 1,68.$$

З цього прикладу видно, що всі величини коефіцієнтів локалізації є значущими ($Кл > 1$). Таким чином, харчова промисловість є галуззю спеціалізації господарства Одеської області і її територіальна концентрація в області майже удвічі перевищує середній показник по країні.

Коефіцієнт виробництва душевого знаходять за формулою

$$Кд = (Op/Oc) / (Np/Nc),$$

де Op - показники галузі регіону (згідно з обсягом валової товарної продукції, чисельністю робітників, вартістю основних фондів);

Oc - аналогічний показник для галузі по країні в цілому;

Np - населення регіону;

Nc - населення країни.

Ліва частина формули характеризує частку конкретної галузі в промисловому виробництві території, права - питому вагу регіону в загальній чисельності населення країни. У випадку, коли $Кд = 1$, спостерігається рівномірний, пропорційний населенню розподіл даної галузі по регіонах. Коли $Кд > 1$, якщо галузь сконцентрована в регіоні більше, ніж у середньому по країні, ця концентрація тим більша, чим більший $Кд$.

Розглянемо ще приклад. Питома вага електроенергетики Вінницького регіону складає: за обсягом валової продукції - 4,2 %; за кількістю робітників - 2,9 %, за вартістю основних фондів - 4,6 %. Питома вага населення області в населенні країни дорівнює 3,7 %. Таким чином, коефіцієнти душевого виробництва складають:

$$K_d (\text{ВП}) = 4,2/3,7 = 1,14$$

$$K_d (\text{КР}) = 2,9/3,7=0,78$$

$$K_d (\text{ОФ}) = 4,6/3,7 = 1,24$$

Як бачимо з розрахунків, два з трьох коефіцієнтів перевищують одиницю, отже це спеціалізуюча галузь для регіону.

Коефіцієнт спеціалізації знаходять за формулою

$$K_c = (O_p/P_p) / (P_p/P_c),$$

де O_p - показники галузі регіону (згідно з обсягом валової товарної продукції, чисельністю робітників, вартістю основних фондів);

P_p - загальний показник промисловості регіону (згідно з обсягом валової товарної продукції, чисельністю робітників, вартістю основних фондів);

P_c - аналогічний показник для промисловості країни в цілому.

Як і в попередніх прикладах, ліва частина формули характеризує питому вагу конкретної галузі взагалі, обсяг валової товарної продукції, чисельність персоналу, основних фондів, права - питому вагу регіону взагалі по країні.

Приклад для розрахунку 1. Розрахувати коефіцієнти локалізації, душевого виробництва і спеціалізації для регіонів А,В,С при таких вихідних даних:

Таблиця 1 - Вихідні дані по регіонах А, В, С

Регіон Галузь	А		В		С		Разом по галузях	
	Обсяг валової товарної продукції, млн.умовн. од.	Чисель ність персона- лу, тис.чол	Обсяг валової товарної продукції, млн.умовн. од.	Чисель ність персона- лу, тис.чол	Обсяг валової товарної продукції, млн.умовн. од.	Чисель ність персона- лу, тис.чол.	Обсяг валової товарної продукції, млн.умовн. од.	Чисель ність персона- лу, тис.чол.
1.Легка промисловість	8*	3,*	9*	4,*	32*	13,*	?	?
2.Харчова промисловість	7*	3,*	5*	2,*	16*	7,*	?	?
3.Сільське господарство	8*	24,*	8*	21,*	4*	26,*	?	?
4. Чорна металургія			1**	4,*			?	?
5.Кольорова металургія			18*	15,*			?	?
6.Машинобудування і металообробка	5*	2,*	25*	12,*	10*	6,*	?	?
7.Будівництво	8*	3,*	18*	8,*	14*	7,*	?	?
8.Вугільна промисловість	1**	4,*					?	?
9.Тр-рт і зв'язок	9*	4,*	19*	10,*	14*	9,*	?	?
10.Внутрішня торгівля	7**	1*	53*	11,*	61*	11,*	?	?
Чисельність населення, тис.чол.	110,3		120,5		98,7		329,5	
Разом	?	?	?	?	?	?	?	?

* - замінити останньою цифрою залікової книжки (наприклад, 8* = 81);

** - замінити двома останніми цифрами залікової книжки (наприклад, 1** = 111).

Табличні методи визначення галузі спеціалізації регіону

Розрахунки галузі спеціалізації регіону за індексом Уівера спрямовані на порівняння фактичного розподілу часток галузей (d_i) з теоретичними варіантами (I). При цьому частки галузей у фактичному розподілі впорядковані від більших значень до менших. Теоретичні розподіли визначають за такою схемою:

Таблиця 2

Варіант	Число галузей	Частки галузей,% (di)
I	1	100,0
II	2	50,0
III	3	33,3
IV	4	25,0

Інакше кажучи, по черзі допускаємо, що у нас тільки одна галузь (I варіант) і вона займає 100%; дві галузі (II варіант), і на кожен припадає 50% і т.д.

Мета обчислень – знайти варіант з найменшою сумою квадратів відхилень між дійсним й теоретичним розподілами:

$$I = \min \sqrt{\sum \Delta^2 I},$$

де $\Delta I = di - \bar{di}$

Таблиця 3. Визначення галузей спеціалізації регіону за індексом Уівера

Галузі	Частка галузі,% (di)	Варіант III			Варіант IV			Варіант V		
		$\bar{di}$	ΔI	$\Delta^2 I$	$\bar{di}$	ΔI	$\Delta^2 I$	$\bar{di}$	ΔI	$\Delta^2 I$
Паливна	34	33,3	0,7	0,5	25	9	81	20	14	196
Харчова	21	33,3	12,3	151,3	25	4	16	20	1	1
Легка	15	33,3	18,3	334,9	25	10	100	20	5	25
Хімічна	12	-	12	144	25	13	169	20	8	64
Будівельних матеріалів	11	-	11	121	-	11	121	20	9	81
Машинобудування	3	-	3	9	-	3	9	-	3	9
Електрична енергетика	2	-	2	4	-	2	4	-	2	4
Чорна металургія	1	-	1	1	-	1	1	-	1	1
Деревообробна	1	-	1	1	-	1	1	-	1	1
Разом	100	100	-	763,1	100	-	502	100		382

Таким чином, у табл. 3 найменшу суму квадратів відхилень (382) дав п'ятий варіант, тобто $I = U$. Кількість галузей спеціалізації за індексом Уівера – п'ять перших галузей. Цей метод є найбільш „еластичним” щодо кількості галузей спеціалізації.

Приклад для розрахунку 2.

Визначити галузі спеціалізації регіону за індексом Уівера:

Таблиця 4.

Галузі регіону	Питома вага галузі у промисловості регіону, %
Машинобудування	24
Електрична енергетика	21
Будівельні матеріали	15
Легка промисловість	12
Хімічна промисловість	12
Паливна промисловість	16
Усього	100

Вправи до теми № 6

Фактор економіко-географічного положення (ЕГП) - це сукупність просторових відносин будь-якого об'єкта (підприємства, міста, держави) до того, що знаходиться за його межами і має певну економічну значущість.

Визначити кількісну оцінку ЕГП об'єкта за формулою

$$V_j = \frac{P_j + \sum_{i=1}^n P_i}{R_{ij}}$$

де P_j - величина ознаки об'єкта (наприклад, обсяг промислового виробництва);

P_i - обсяги промислового виробництва у навколишніх центрах;

R_{ij} - відстані між досліджуваним об'єктом і промисловими центрами за його межами;

V_j - потенціал (промисловий, аграрний і т.ін) досліджуваного об'єкта.

Якщо відомо, що обсяг промислового виробництва міста А на рік складає - 780 млн. умовн. од; обсяги промислового виробництва у промислових центрах за його межами: місто В - 764 млн. умовн. од; місто С - 510 млн. умовн. од.

Відстань між містом А і В - 120 км., А і С - 230 км.

Вправи до теми № 13

Розглянемо порядок розрахунку суми податкових надходжень у місцевий бюджет на прикладі комуни Bridore (департамент Indre-et-Loire, Франція). Чисельність комуни - 46* чол.

Середній нормативний податковий потенціал на душу населення у відповідній демографічній групі - 128* фр.

Реальний податковий продукт території від місцевих податків - 50332* фр. (Змінити * на останню цифру номера залікової книжки).

1. Розрахувати можливий податковий продукт (потенціал) комуни, дані представити в табл. 2.
2. Розрахувати податковий потенціал на душу населення в 2007 р.
3. Розрахувати відносне відхилення податкового потенціалу від середнього у відповідній демографічній групі в 2007 р.
4. Розрахувати податкове зусилля комуни в 2007 р.

Перед затвердженням суми податкових надходжень у місцевий бюджет у комуні готується спеціальний документ "Стан податків", що підписується мером комуни, префектом департаменту і директором податкової служби. Так, для комуни Bridore на 2007 р. очікуваний податковий продукт дорівнюватиме базі оподаткування за відповідним податком і середньою національною ставкою. Наприклад, можливий податковий продукт (податковий потенціал) комуни щодо податку за проживання складе:

2006 р. - $1\,322\,820 \times 11,81\% = 156\,225$ фр.;

2007 р. - $1\,057\,000 \times 11,81\% = 124\,831$ фр.

Таблиця містить показники, необхідні для визначення ставок місцевих податків. Ці дані рекомендуються комуні податковими державними службами (табл.5).

Таблиця 5. Дані для розрахунку податкових надходжень

Вид податку	База обкладення, 2006 рік, фр.	База обкладення, 2007 рік, фр.	Середня національна ставка, %	Можливий податковий продукт, 2006 р., фр.	Можливий податковий продукт, 2007 р., фр.
За проживання	1 322 820	1 057 000	11,81	?	?
На будівлі	698 310	793 000	14,62	?	?
На землю	393 690	394 000	37,51	?	?
Фаховий	312 122	387 800	13,05	?	?
Разом				?	?

Розрахунок відносного відхилення податкового потенціалу (ПРО) проводять за формулою

$$\text{ПРО} = (\text{Нп порівн.} - \text{Нп ф.}) / \text{Нп порівн.},$$

де Нп порівн. - середній нормативний податковий потенціал на душу населення у відповідній демографічній групі, фр.;

Нп ф. - фактичний податковий потенціал території на душу населення, фр.

Розрахунок податкового зусилля (Н у) комуні виконують за формулою

$$\text{Н у} = \text{Нр} / \text{Нп},$$

де Нр - реальний податковий продукт території (податок за проживання, податок на землю, податок на будівлі, податок або збір за збирання сміття), фр.;

Нп - податковий потенціал (по трьох основних місцевих податках, без урахування податкових надходжень від фахового податку, див. табл.2)

Вправи до теми № 14

Визначити розмір грошової оцінки земельної ділянки в населеному пункті, коли відомо, що:

площа земельної ділянки - 42** кв.м.;

чисельність населення в місті - 15** тис.чел. (змінити * на останню цифру залікової книжки);

призначення використання земельної ділянки - житлова забудова.

Земельна ділянка розташована на відстані:

3,5 км від центру міста (витрати часу - 25 хв.);

5 км від концентрованих місць застосування праці (35 хв.);

1,5 км від місць громадського відпочинку (15 хв.).

Історико-культурні умови: особливих немає.

Територіально-планувальні умови: в зоні пішохідної доступності центрів житлових районів.

Природно-ландшафтні умови: територія оздоровчого призначення.

Інженерно-геологічні умови: резервні території під будівництво сприятливі, на території проведена інженерна підготовка.

За санітарно-гігієнічними умовами земельна ділянка розташована в зоні, де забруднення повітря відповідає нормам гранично-допустимих концентрацій (ГДК).

Рівень облаштованості території: наявність твердого покриття вулиць, централізованого газо-, водо-, теплопостачання, каналізації.

Грошову оцінку земельної ділянки здійснюють за формулою

$$Ц = \frac{В \times Н \text{ пр}}{Н \text{ к}} \times S \text{ з} \times K \text{ ф} \times K \text{ м},$$

де Ц - грошова оцінка земельної ділянки (грош.од.);

В - норматив витрат на освоєння і облаштування території (грош.од /кв.м.);

Н пр - норма прибутку, 6%;

Н к - норма капіталізації, 3 %;

Кф- коефіцієнт, що характеризує функціональне призначення земельної ділянки (наприклад, під житлову забудову, для промисловості, транспорту та ін.);

Км - коефіцієнт, що характеризує місце розташування земельної ділянки;

S_z - площа земельної ділянки, кв.м (за матеріалами земельного кадастру).

$(B \times H_{пр}) / H_k$ - базова вартість земельної ділянки, грош.од. /кв.м.

Норматив B включає капіталовкладення на інженерну підготовку, будівництво головних споруд і магістральних мереж водопостачання, каналізації, тепло-, електро-, газопостачання, вартість санітарного очищення, зелених насаджень, вулично-дорожньої мережі, міського транспорту, об'єктів соціальної інфраструктури, а також витрати на компенсацію збитків, пов'язаних із зміною характеру використання території. Витрати визначають по кожному населеному пункті, виходячи з необхідності його комплексної забудови.

Базова вартість для населених пунктів з чисельністю населення від 1000 тис.чол. і більше дорівнює 510 грош.од./ кв.м.

Коефіцієнт, що характеризує місце розташування земельної ділянки (K_m), зумовлюється трьома групами чинників: регіонального, зонального і локального характеру і визначається за формулою

$$K_m = K_{m1} \times K_{m2} \times K_{m3},$$

де K_{m1} - загальний коефіцієнт урахування регіональних чинників місця розташування земельної ділянки;

K_{m2} - загальний коефіцієнт урахування зональних чинників місця розташування земельної ділянки;

K_{m3} - загальний коефіцієнт урахування локальних чинників місця розташування земельної ділянки за територіально-планувальними, інженерно-геологічними, історико-культурними, природно-ландшафтними, санітарно-гігієнічними умовах і рівнем облаштованості території.

Загальний коефіцієнт урахування регіональних чинників місця розташування земельної ділянки K_{m1} розраховують за формулою

$$K_{m1} = K_{p1} \times K_{p2} \times K_{p3},$$

де $Kp1$ - коефіцієнт, що враховує місце розташування земельної ділянки в межах населених пунктів різної чисельності населення, адміністративного статусу та ін.;

$Kp2$ - коефіцієнт, що враховує місце розташування земельної ділянки в межах приміських зон великих міст;

$Kp3$ - коефіцієнт, що враховує місце розташування земельної ділянки в межах населених пунктів, що мають статус курортів.

Загальний коефіцієнт урахування зональних чинників місця розташування земельної ділянки ($Km2$) розраховують за формулою

$$Km2 = Kz1 \times Kz2 \times Kz3,$$

де $Kz1$ - коефіцієнт, що враховує відстань земельної ділянки від центру, концентрованих місць додатка праці і відпочинку населення, (табл.6,7);

$Kz2$ - коефіцієнт, що враховує розташування земельної ділянки в ядрі центру значних міст та інших населених пунктів, які мають історико-культурне значення;

$Kz3$ - коефіцієнт, що враховує місце розташування земельної ділянки в приморській зоні населених пунктів.

Загальний коефіцієнт урахування локальних чинників місця розташування земельної ділянки ($Km3$) знаходять за формулою

$$Km3 = Kl1 \times Kl2 \times Kl3 \times Kl4 \times Kl5 \times Kl6,$$

де $Kl1$ - локальний коефіцієнт за територіально-планувальними умовами;

$Kl2$ - локальний коефіцієнт за інженерно-геологічними умовами;

$Kl3$ - локальний коефіцієнт за історико-культурними умовами;

$Kl4$ - локальний коефіцієнт за природно-ландшафтними умовами;

$Kl5$ - локальний коефіцієнт за санітарно-гігієнічними умовами;

$Kl6$ - локальний коефіцієнт за рівнем облаштованості території.

Значення локальних коефіцієнтів установлюють для кожного населеного пункту з огляду на його особливості.

Коефіцієнт, що враховує тип функції використання земельної ділянки для земель житлової і громадської забудови (Кф), дорівнює 0,3.

Коефіцієнт, що враховує місця розташування земельної ділянки в межах населених пунктів різної чисельності населення, адміністративного статусу (Кр1) для чисельності населення понад 1000 тис. чол., для міст - центрів областей дорівнює 3. Відповідно до вихідних даних, аналізована земельна ділянка має чисельність населення понад 1000 тис.чол., тому має статус центру області, але не розташована у приміській зоні (Кр2) і не має статус курорту (Кр3). Таким чином, $K_{m1} = K_{p1}$.

Для розрахунку K_{z1} використовують вихідні дані про розташування земельної ділянки, а також дані табл. 6,7. З огляду на те, що історико-культурного значення територія не має (K_{z2}), вона також не розташована в приморській зоні (K_{z3}), то $K_{m2} = K_{z1}$.

Таблиця 6. - Орієнтовані показники зональних чинників місця розташування земельної ділянки щодо центру міста, місць застосування праці і відпочинку населення

Групи населених пунктів, тис.чол	Радіуси впливу зональних чинників					
	1	2	3	4	5	6
1. Міста-гіганти (понад 1000)	15/1,5	25/3,5	25/3,5	40/8	45/10	60/12
2.Значні(від 500 до 1000)	15/1,5	25/3,5	25/3,5	40/8	45/10	60/12
3.Великі (від 250 до 500)	15/1,5	25/3,5	25/3,5	45/8	60/10	-
4. Середні: від	-					-
- 100 до 250		15/1,5	25/3,5	35/5	45/8	
- 50 до 100		15/1,5	25/3,5	30/5	45/8	
5. Малі: від 25 до 50	-	15/1,5	-	25/3,5	40/6	-
6. До 20	-	-	15/1,5	-	30/5	-

Примітка: У чисельнику - витрати часу в хв., у знаменнику - відстань у км.

Таблиця 7. Коефіцієнти, що враховують зональні чинники місця розташування земельної ділянки (Км2)

Групи населених пунктів, тис.чол.	Радіуси впливу зональних чинників					
	1	2	3	4	5	6
1. Міста-гіганти (понад 1000)	2,2	1,75	1,25	0,87	0,62	0,37
2. Значні (від 500 до 1000)	2,2	1,75	1,25	0,87	0,62	0,37
3. Великі (від 250 до 500)	2,2	1,75	1,25	0,87	0,62	
4. Середні: від						
- 100 до 250		1,75	1,25	0,87	0,62	
- 50 до 100		1,75	1,25	0,87	0,62	
5. Малі: від 25 до 50		1,75		0,87	0,62	
6. До 20			1,25		0,62	

Примітка: загальний коефіцієнт (Кз1) по кожній зоні визначають шляхом додавання окремих коефіцієнтів якості цих зон (табл.4), з урахуванням відносної значущості кожного з них:

- центр населеного пункту - 0,45;
- концентровані місця застосування праці - 0,35; місця відпочинку населення - 0,2.

Локальний коефіцієнт, що враховує місця розташування земельної ділянки за територіально-планувальними ознаками (Кл1), для зони пішохідної доступності дорівнює 1,2;

локальний коефіцієнт, що враховує місця розташування земельної ділянки за інженерно-геологічними умовами (Кл2) при сприятливих умовах для резервних територій під будівництво, коли на території проведена інженерна підготовка, дорівнює 0,95;

локальний коефіцієнт, що враховує місця розташування земельної ділянки за історико-культурними умовами (Кл3), при відсутності таких не враховується;

локальний коефіцієнт, що враховує місця розташування земельної ділянки за природно-ландшафтними умовами (Кл4), для території оздоровчого призначення дорівнює 1,06;

локальний коефіцієнт, що враховує місця розташування земельної ділянки за санітарно-гігієнічними умовами (Кл5), при дотриманні ПДК дорівнює 1,0;

локальний коефіцієнт, що враховує місця розташування земельної ділянки за рівнем облаштованості території (Кл6), розраховується за табл. 4 шляхом множення наведених значень коефіцієнта при наявності чи відсутності тих чи інших елементів інфраструктури. Наприклад, при відсутності твердого покриття вулиць, централізованого газо-, теплопостачання, але при наявності водопостачання і каналізації Кл6 дорівнюватиме

$$Кл6 = 0,9 \times 0,95 \times 1,1 \times 0,9 \times 1,1 = 0,93.$$

Таблиця 8. Локальні коефіцієнти, що враховують місця розташування земельної ділянки за рівнем облаштованості території

Місцерозташування земельної ділянки в районах із розвинутою інфраструктурою	Значення коефіцієнта	
	наявність	відсутність
- тверде покриття вулиць	1,1	0,9
- централізоване газопостачання	1,05	0,95
- централізоване водопостачання	1,1	0,9
- централізоване теплопостачання	1,1	0,9
- каналізація	1,1	0,9

Інформаційно-методичне забезпечення

Бібліографічні описи, Інтернет адреси	Теми, де застосовується
1. Основна література (підручники, навчальні посібники, інші видання)	Усі теми
1 Розміщення продуктивних сил України: Підручник / За ред. проф. Є.П. Качана. - К.: Юридична книга, 2004.	— —
2 Гранберг.А.Г. Основы региональной экономики.- К.: Наукова думка, 2003.	— —
3 Голиков А.П., Дейнека А.Г., Казакова Н.А. Размещение производительных сил и регионалистика: Уч. пособие. — Харьков: ООО «Олант», 2002.	— —
2. Додаткові джерела	
1 Єпіфанов А.О., Сало І.В. Регіональна економіка.- К.:Наукова думка, 2000	— —
2 Мельник С.А. Управління регіональною економікою.-К.:Наукова думка, 2001	— —
3 Гаврилов А.И. Региональная экономика.-М:Радуга, 2003	— —
4 Дорошенко И.В. Региональная экономика и размещение производительных сил:Благовест-В, - 2006.	— —
5 Л.Г.Чернюк, Д.В.Клиновий. Розміщення продуктивних сил України: Навч. посібник. – К.: ЦУЛ, - 2002.	— —
6 http://arena.net.ua	— —
7 http://federal.org.ua	— —
8 http://economica.com.ua	— —

<p style="text-align: center;">3. Методичне забезпечення</p> <p style="text-align: center;">(Реєстр методичних вказівок, планів семінарських занять, інструкцій до лабораторних робіт, комп'ютерних програм, відео-аудіо-матеріалів, плакатів тощо)</p>	<p style="text-align: center;">Усі теми</p>
<p>1 Димченко О.В. Конспект лекцій з курсу „Регіональна економіка”. – Харків: ХДАМГ, 2002</p>	<p style="text-align: center;">— —</p>
<p>2 Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи студентів за спеціальностями 7.050106 „Облік і аудит”, 7.050107 „Економіка підприємства”.- Харків: ХНАМГ, 2006, - 38 с.</p>	<p style="text-align: center;">— —</p>
<p>3 Плани семінарських занять</p>	<p style="text-align: center;">— —</p>
<p>4. Тематика контрольних робіт та рефератів</p>	<p style="text-align: center;">— —</p>
<p>5. Поточні тестові завдання та підсумковий тест</p>	<p style="text-align: center;">— —</p>